

Galina Dvojenosova

(Российский государственный гуманитарный университет,
(Всероссийский научно-исследовательский институт документоведения
и архивного дела)

ORCID 0000-0002-0722-3464

doi: 10.36121/gdwojenosowa.DB.2020.11.015

Szlachecka księga genealogiczna (1785-1917) jako źródło do historii rosyjskiej biurokracji

tłum. Artur Górak

Streszczenie: Celem tego artykułu jest analiza potencjału informacyjnego szlacheckich ksiąg genealogicznych jako źródła historii rosyjskiej biurokracji. Analiza została przeprowadzona na przykładzie szlacheckiej genealogicznej księgi prowincji kazańskiej. Wszystkie informacje biograficzne o przodkach rodzin szlacheckich i ich potomkach, zaczerpnięte z dokumentów przedstawionych jako dowód praw do szlachectwa, zostały zapisane w postaci drzewa genealogicznego. Dla osób ubiegających się o szlachectwo za państwową służbę cywilną takimi dowodami były patenty rangowe, listy formalne służby i świadectwa rezygnacji, których streszczenia były wpisywane do księgi genealogicznej. Są one dość pouczającymi źródłami na temat historii rosyjskiej biurokracji, z których wiele, zwłaszcza z końca XVIII - początku XIX wieku, zachowało się tylko w tych księgach. Studium źródłowe szlacheckich drzew genealogicznych pozwala nadać nowy akcent społecznemu portretowi rosyjskiej szlachcie biurokratycznej.

Słowa kluczowe: Imperium Rosyjskie, szlachecka księga genealogiczna, listy stanu służby, szlachta, urzędnicy, biurokracja

Дворянская родословная книга (1785-1917) как источник к истории российской бюрократии

Аннотация: Целью данной статьи является анализ информационного потенциала дворянской родословной книги как источника по истории российской бюрократии. Анализ проводился на примере дворянской родословной книги Казанской губернии. В дворянскую родословную книгу записывались все биографические сведения о родоначальниках дворянских родов и их потомках, извлеченные из документов, представленных в качестве доказательства прав на дворянство. Для соискателей дворянства по чинам, полученным на государственной гражданской службе, такими

доказательствами являлись патенты на чины, формулярные списки о службе и аттестаты об отставке, краткое содержание которых вносилось в родословную книгу. Они представляют собой достаточно информативные источники по истории российского чиновничества, многие из которых, особенно конца XVIII – начала XIX в., сохранились только в составе родословных книг и дел. Источниковедческий анализ дворянских родословных книг позволяет добавить новые штрихи к социальному портрету российской дворянской бюрократии.

Ключевые слова: Российская империя, дворянская родословная книга, формулярные списки, дворянство, чиновничество, бюрократия.

Noble genealogy book in the period 1785-1917. as a source on the history of Russian bureaucracy

Annotation: The purpose of this article is to analyze the information potential of the noble genealogy books as a source for the history of the Russian bureaucracy. The analysis was carried out on the example of the noble genealogical book of the Kazan province. All biographical information about the ancestors of noble families and their descendants, taken from documents presented as evidence of nobility rights, was recorded in the form of a family tree. For those applying for nobility thanks to the state civil service, such proofs were rank patents, formal service letters, and resignation certificates, summaries of which were entered in the genealogical book. They are quite informative sources on the history of the Russian bureaucracy, many of which, especially from the late 18th and early 19th centuries, survived only in these books. The source study of the noble family trees allows to give a new accent to the social portrait of Russian bureaucratic nobility.

Keywords: Russian Empire, noble genealogy book, service status lists, nobility, officials, bureaucracy

Historiografia szlachty¹ rosyjskiej jest bardzo obszerna a specjalne miejsce w niej zajmują badania nad źródłami do jej dziejów a zwłaszcza szlacheckich ksiąg genealogicznych (*rodosloynykh*). Artykuł traktuje o księdze genealogicznej ustanowionej aktem „Жалованная грамота» z 1785 r. Podstawy prawne założenia i prowadzenie takich ksiąg przedstawił G. Blosfeld², zaś przeznaczenie i funkcje opracowali w pracach o historii rosyjskiej szlachty: S.A.Korf, A. V. Romanovich-Slavatinskyi, M.T. Yablochkov³ i in. Z kolei charakterystyki księgi szlacheckiej jako źródła genealogicznego dokonał L.M.Savelov⁴.

W historiografii sowieckiej księgi genealogiczne badano w kontekście historii stanów w Rosji. Na przykład A.P. Korelin wskazywał na możliwości wykorzystywania gubernialnych ksiąg genealogicznych do badania liczebności szlachty dziedzicz-

¹ Dvoryanstvo – tu: szlachta [przyp. tłum.].

² Блосфельд Г., *Сборник законов о российском дворянстве*, СПб. 1901.

³ Корф С. А., *Дворянство и его сословное управление за столетие 1762-1855 годов*, СПб. 1906; Яблочков М., *История дворянского сословия в России*, СПб. 1876; Романович-Славатинский А., *Дворянство России от начала XVIII в. до отмены крепостного права*, СПб. 1870.

⁴ Савелов Л. М., *Родословные записи. Опыт родословного словаря русского дворянства*, вып. 1, М. 1906.

nej⁵. Z kolei A.V. Yelpatiyevskiy badał te księgi jako źródła do historii dokumentowania przynależności stanowej szlachty⁶.

O okresie postsowieckim zainteresowanie księgami genealogicznymi pobudziło odrodzenie towarzystw szlacheckich oraz poszukiwania genealogiczne. Uwagę uczonych zwrócił potencjał informacyjny omawianych ksiąg. Stopień zachowania, kompletność, reprezentatywność i wiarygodność gubernialnych szlacheckich ksiąg genealogicznych badali L.A. Bykova, I.V.Savitskiy, G.A. Dvoyenosova, T.V. Platonova⁷.

Artykuł ma na celu analizę potencjału informacyjnego szlacheckich ksiąg genealogicznych jako źródła do historii kadr biurokracji rosyjskiej. Jednak najpierw trzeba zarysować historię kształtowania się biurokracji szlacheckiej w kontekście ukształtowania się rosyjskiej szlachty (*dvoryanstvo*) jako służby.

W historiografii panuje zgoda co do „dworskiego” pochodzenia rosyjskiej nowej szlachty (*dvoryanstvo*), która pod względem prawnym nie różniła się od stanów podatkowych. „Ciężarem” *dvoryan* była służba państwową, a szczególnie służba wojskowa, dla większości przymusowa i mało atrakcyjna. W celach kontroli wykonywania tych powinności powołano *Razryadnyi Prikaz* a potem Kantor Heroldmistrzowski. Ukaz z 1720 r. przewidywał dla unikających służby kary jak dla dezertów: bicie knutem, obcięcie nozdrzy i zesłanie na dożywotnią katorgę⁸.

Powszechną niechęć do służby zmieniło wprowadzenie nowego systemu awansowania w rangach. Ogłoszona przez Piotra I zasad „pozycja proporcjonalna do stanowiska” stała się podstawą wzrostu znaczenia rangi kosztem pochodzenia. Piotr I łączył pod nazwą *shlakhetstvo* wszystkich na carskiej służbie, nadał tej klasie status *blagorodnoy* i ozdobił elementami zachodnioeuropejskiej kultury i zewnętrznymi symbolami⁹. Uczynił ten stan otwartym poprzez zasługi na służbie. Reguły zostały zapisane w „Tabeli o rangach” z 1722 r.¹⁰ Prawo na szlachectwo za służbę wojskową dawał stopień ober-oficera. Instrukcja z 1727 r. zobowiązywała heroldmistrza do wydawania ober-oficerom dyplomów na szlachectwo i herbów¹¹. W służbie cywilnej prawo na szlachectwo dawała ranga asesora kolegialnego.

⁵ Корелин А. П., *Дворянство в пореформенной России 1861 - 1904 гг.*, М. 1979.

⁶ Елпатьевский А. В., *Законодательные источники по истории документирования сословной принадлежности в царской России (XVIII - начало XX вв.)* [w:] *Источниковедение отечественной истории: Сб. Статей*, М. 1986, с. 34-72.

⁷ Быкова Л. А., *Родословные книги Тверской губернии 1785-1917 гг. как источник по истории русского провинциального дворянства*: автореф. дис. ...канд. ист. наук. 07.00.09. Рос. гуманитарн. ун-т. Ист. арх. ин-т., М. 1993; Савицкий И.В., *Ведение Дворянской родословной книги в Олонецкой губернии, 1791-1841 гг.*, Петрозаводск 2000; Двоеносова Г. А., *Дворянская родословная книга Казанской губернии 1785-1917 гг.: реконструкция и источниковедческий анализ*, Казань 2004; Платонова Т.В., *Дворянские родословные книги Саратовской губернии в конце XVIII - первой половине XIX вв.*, „Известия Саратовского университета” Новая серия. Серия: История. Международные отношения, 2008, т.8, №1, с.97-103.

⁸ Яблочков М., *История дворянского сословия в России*, СПб. 1876, с. 358.

⁹ Там же, с.345.

¹⁰ *Дворянство* [hasło w:] *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, СПб. 1893, т. X, с.203-206.

¹¹ Романович-Славатинский А., *Дворянство в России от начала XVIII века до отмены крепостного права*, СПб. 1870, с.34, 49.

Piotr III, manifestem z 1762 r. „O wolności dworyanstwa”, uwolnił szlachtę od obowiązku służby ale zaraz potem Katarzyna II przywróciła szlachcie status stanu służącego. *Zhalovannaya gramota na prava, volnosti i preimushchestva blagorodnogo rossijskogo dvoryanstva* z 1785 r. ostatecznie oddzieliła szlachtę od innych stanów i nadał jej prawo samorządu stanowego¹². Powołane w guberniach i powiatach organy samorządu szlacheckiego otrzymały status administracji terenowej¹³. Na początku XIX w. służba „z wyborów” została zrównana z państwową (z nominacji). Zgodnie z ukazami z 1816 i 1 1818 r. gubernialny marszałek szlachty był drugą osobą w guberni, po gubernatorze. Przysługiwała mu ranga V klasy, a deputatom szlacheckim – IX klasy¹⁴. Do reformy 1861 r. z wyborów szlacheckich pochodzili prezesi i członkowie izb sądów karnych i cywilnych, sędziowie i członkowie powiatowych sądów, członkowie sądów ziemskich, stanowych woźnych. Były to kluczowe stanowiska dla wymiaru sprawiedliwości w guberni¹⁵.

System rang stał się częścią kultury czego wyrazem była kurtuazja rangowa wyrażająca się zwrotach grzecznościowych (tytułach) właściwych dla rang: od *blagorodya* do *vysokoprevoskhoditelstva*. Po cechach zewnętrznych można było precyzyjnie określić pozycję szlachcica¹⁶.

Od 1785 r. prowadzenie ewidencji i rejestrowanie szlachty przechodzi do gubernialnych organów samorządu szlacheckiego. Podstawowym dokumentem staje się szlachecka księga genealogiczna (*rodoslovnaya*) wprowadzona wspomnianym aktem: *Zhalovannaya gramota dvoryanstvu*¹⁷. Księga staje się podstawowym źródłem dowodzenia przynależności do stanu szlacheckiego. Rejestracja w księdze genealogicznej dawała szlachcie, poza ogólnymi prawami i przywilejami stanowymi, prawo władania majątkiem stanowym.

Szlacheckie księgi genealogiczne w pełni odzwierciedlają specyfikę kształtowania się *dvoryanstva* jako stanu służącego. Bardzo różnorodne pochodzenie rodów szlacheckich stałe się jednak podstawą do podziału ksiąg na sześć części. Do pierwszej zapisywano *dvoryanstvo*, darowane przez władców, do drugiej – *dvoryanstvo* za służbę wojskową, do trzeciej – za cywilną służbę a także za ordery, do czwartej – zagraniczną szlachtę, piątej – utytułowaną szlachtę a do szóstej części wpisywano dawną szlachetnie urodzoną szlachtę udokumentowaną co najmniej sto lat przed wprowadzeniem ksiąg szlacheckich¹⁸.

Formularz szlacheckiej księgi genealogicznej miał formę tabeli i składał się z sześciu pól, w które wpisywano podstawowe informacje o założycielach rodów: ranga i tytuł,

¹² Полное собрание законов Российской империи [dalej: ПСЗ], собр. 1, т.22 (1784-1788), № 16187.

¹³ Корф С. А., *Дворянство и его сословное управление за столетие 1762-1855 годов*, СПб. 1906, с. 196.

¹⁴ Там же, с. 397.

¹⁵ Корелин А. П., *Дворянство в пореформенной России 1861-1904 гг.*, М. 1979, с.180.

¹⁶ Двоеносова Г. А., *Дворянская родословная книга Казанской губернии 1785-1917 гг.: региональные аспекты изучения массового источника*: дис. к.и.н.: 07.00.09, Казань 2000, с. 134.

¹⁷ ПСЗ, собр. 1, т. 22, № 16187.

¹⁸ *Дворянство* [hasło w:] *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, СПб. 1893, т. X, с. 209, 210.

wiek, stanowisko, miejsce zamieszkania, stan rodzinny, imiona i wiek dzieci, posiadanie chłopów pańszczyźnianych i nadań, informacje o wniesieniu rodu do „Ogólnego herbarza rodów szlacheckich”, uwaga o zatwierdzeniu lub nie przez Heroldię. Na odrębnej karcie znajdował się wykaz dokumentów okazanych dla potwierdzenia praw na szlachectwo z krótkim opisaniem ich treści¹⁹. Wśród tych dokumentów wymieniano: patenty na rangi, spisy stanu służby i atestaty o zwolnieniu, które uważa się za reprezentatywne źródła do historii urzędników i klasy biurokratycznej. Kopii tych dokumentów podszywano do akt sprawy razem z innymi dokumentami dokumentującymi prawa na szlachectwo.

Analiza potencjału informacyjnego szlacheckiej księgi genealogicznej jako źródła do historii rosyjskiej klasy biurokratycznej w tym artykule jest przeprowadzona na przykładzie szlacheckich ksiąg genealogicznych guberni kazańskiej. Źródło zachowało się częściowo, fragmentarycznie. W zespole szlacheckiego deputackiego kazańskiego zgromadzenia szlacheckiego, przechowywanego w Narodowym Archiwum Republiki Tatarstan (НАРТ), znajduje się 10 tomów ksiąg w pierwszej i drugiej redakcji, sformowanych, w zasadzie, z rozsyphu²⁰. W trzeciej, ostatecznej, jej redakcji, z sześciu części szlacheckiej księgi genealogicznej zachowały się tylko druga i trzecia, w których zapisywano szlachtę wojskową i urzędniczą. Materiały te znajdują się w oddziale rękopisów i rzadkich ksiąg Biblioteki Naukowej im. N.I. Łobaczewskiego na Kazańskim (Nadwołżańskim) Uniwersytecie Państwowym (ОППК НБЛ КФУ).²¹ Części 1-a, 4-a, 5-a i 6-a ostatecznej redakcji nie zachowały się. Siedem tomów tej szlacheckiej księgi genealogicznej za lata 1794-1833, przechowywane w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Sankt Petersburgu jest kopiami jej pierwszej redakcji²².

Pierwszy wpis w tej księdze został dokonany w 1787 r., a ostatni - w 1914 r. Ogółem wniesiono 1245 rodzin²³. Do części trzeciej zapisano 668 rodzin szlacheckich co stanowi 54%. Przypomnijmy, że to były rodziny, które szlachectwo otrzymały za awans w służbie cywilnej²⁴. Tak więc ponad połowa szlachty dziedzicznej guberni kazańskiej stanowili urzędnicy, którzy dosłużyli do rangi asesora kolegiálnego lub otrzymali order św. Władimira 4 stopnia.

Analiza pochodzenia społecznego głów rodzin uszlachconych za służbę cywilną (zapisanych do części trzeciej księgi genealogicznej) wykazała, że najliczniejszą grupę stanowią dzieci ober-oficerów²⁵. Poza tym społeczność szlachecka tej guberni rekrutowała

¹⁹ Блосфельд Г., *Сборник законов о российском дворянстве*, СПб. 1901, с. 191.

²⁰ Национальный Архив Республики Татарстан [dalej: НАРТ], ф. 350, оп. 2, д. 407, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665; ф. 407, оп. 1, д. 659.

²¹ Отдел Рукописей и Редких Книг, Научная Библиотека им. Н.И. Лобачевского, Казанский Государственный Университет [dalej: ОРПК], ед. хр. 402, ч. 2, т.1, 2, 3; ч. 3, т.1, 2, 3, 4.

²² Российский Государственный Исторический Архив в Санкт-Петербурге [dalej: РГИА], ф. 1343, оп. 51, д. 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109.

²³ Obliczenia mogą być niedokładne, ponieważ szlachecka księga genealogiczna nie zachowała się w całości i była rekonstruowana przez autorkę na podstawie akt organów stanowych guberni kazańskiej i Departamentu Heroldii Senatu Rządzącego. Patrz: Двоеносова Г. А., *Дворянская родословная книга Казанской губернии 1785-1917 гг.: реконструкция и источниковедческий анализ*. Казань, Казан. гос. энерг. ун-т, 2004, с. 35-42.

²⁴ Там же, с. 56.

²⁵ Wg *Табели о рангах* stopień ober-oficerski dawał prawo na szlachectwo dziedziczne, jednak

się z duchowieństwa, urzędników, służby przykazowej, cudzoziemców i kupców. Co ciekawe wychodzący ze społeczności mieszczan stanowili znikomy procent.

Zdecydowana większość głów rodów, zapisanych do trzeciej części księgi genealogicznej, wysłużyła szlachectwo w resortach: spraw wewnętrznych, oświaty, sprawiedliwości i finansów. W okresie od 1861 do 1904 r. wyraźnie zaznacza się także grupa służących w resorcie duchownym.

Typowym zjawiskiem dla rosyjskiej służby państwowej było przechodzenie ze służby wojskowej do cywilnej. W czasie „tworzenia” guberni przez Katarzynę II wielu młodych ludzi skuszeni obietnicami carycy postanowiło porzucić armię i objąć adekwatne do ich rang stanowiska w administracji gubernialnej²⁶. Taka praktyka jeszcze raz potwierdza urzędniczy charakter szlachty rosyjskiej. Spośród wszystkich głów rodzin szlachty wojskowej, zapisanych do drugiej części księgi genealogicznej, ponad jedna czwarta (26 %) przeszła po emerytowaniu na służbę do struktur MSW lub rolnictwa i dóbr państwowych.

Urzędnicy przyjmowani na służbę, w zależności od pochodzenia stanowego, byli dzieleni na kategorie, które określały ich dalszą ścieżkę awansów w rangach. Szlachta dziedziczna wpadała w pierwszą kategorię i cieszyła się przywilejami szybszego awansowania w rangach a co za tym idzie i w stanowiskach.

Analiza rang zajmowanych przez szlachtę dziedziczną zapisaną do trzeciej części księgi genealogicznej, pokazała, że w większości otrzymali oni tytuł szlachecki po awansie na rangę asesora kolegiального czyli do VIII klasy. Ogólnie wśród szlachty, służącej w resortach cywilnych, można spotkać urzędników od rangi tajnego radcy (III klasa) po sekretarza gubernialnego (IX klasa), zajmujących stanowiska od senatora i kuratora okręgu naukowego po pocztyniona i nauczyciela²⁷.

Zdecydowana większość głów rodzin, którzy wysłużyli szlachectwo na służbie cywilnej, zapisali się do księgi genealogicznej w wieku od 41 do 61 roku życia, ponieważ awansowanie na służbie było dość przewlekłym procesem. W drugiej połowie XIX w. można zaobserwować „starzenie się” szlachty urzędniczej, co było związane z napływem w jej szeregi przedstawicieli duchowieństwa, nagrodzonych orderami za wieloletnią nie-naganną służbę. Na uszlachcenie za otrzymanie orderu św. Władymira trzeba było czekać dłużej niż za awans na odpowiednią rangę w służbie cywilnej.

Wśród głów rodów szlachty urzędniczej guberni kazańskiej nieruchomości posiadało 33%, 20% ziemię, 12% – domy a mniej niż 1% – przybytki handlowe lub przemysłowe²⁸. Około jednej trzeciej kazańskiej szlachty dziedzicznej brała udział w wojnach co przyspieszało awanse w rangach. Zgodnie z ukazem z 17 XII 1819 r. wszyscy urzędnicy, którzy uczestniczyli w pospolitym ruszeniu 1812 roku otrzymali szlachectwo dziedziczne²⁹.

spośród dzieci urodzonych do nominacji szlachectwo otrzymywało tylko jedno wybrane przez ojca. Patrz: Блосфельд Г., *Сборник законов о российском дворянстве*, СПб. 1901, с.13.

²⁶ Панаев В. И., *Воспоминания*, „Вестник Европы” 1867, сентябрь, с.200.

²⁷ Двоеносова Г. А., *Дворянская родословная книга...*, с.104.

²⁸ Там же, с. 59.

²⁹ Там же, с. 92.

Analiza danych ze szlacheckiej księgi genealogicznej odnośnie do poziomu wykształcenia głów rodzin szlachty kazańskiej nie przyniósł oczekiwanych rezultatów ze względu na brak reprezentatywnej ilości danych. Na podstawie zebranego materiału można było sformułować jedynie hipotetyczne wnioski a mianowicie że większość szlachty – urzędników miała wykształcenie wyższe. Należy dodać, że szlachta sama często była inicjatorami powstania instytucji oświatowych, w których dzieci szlacheckie cieszyły się przywilejami przy przyjęciu. Część z nich, głównie dzieci z niebogatych rodzin, otrzymywała stypendia szlacheckie lub uczyli się bezpłatnie. Miejsca budżetowe dla synów szlachty dziedzicznej finansowane były przez władze i przydzielane w zależności od sum zebranych przez zgromadzenia szlacheckie danej guberni³⁰.

Jeśli chodzi o przestępstwa popełniane przez szlachtę urzędniczą to oczywiście króluje nadużycia służbowe: fałszerstwa, oszustwa i łapówkarstwo, które zarosło się z kulturą urzędniczą i stało się obyczajem³¹.

Tak oto szlachecka księga genealogiczna guberni kazańskiej jawi się nam jak dostatecznie reprezentatywne źródło do dziejów szlachty urzędniczej. Zawarte w niej informacje są bardzo wiarygodne i pozwalają na rekonstrukcję portretu społecznego szlacheckiej warstwy biurokratycznej zarówno dla okresu przed reformami (1785-1861) jak i po (1861-1904). Analiza danych prowadzi do wniosku, że typowy szlachcic dziedziczny do uwłaszczenia, wniesiony w trzecią część księgi, należał do kategorii dzieci ober-oficerskich, służył na stanowisku burmistrza, komisarza lub kasjera powiatowego, miał rangę sztabs-kapitana³² lub podporucznika i posiadał majątek ziemski lub nieruchomości w mieście. Ograniczanie posiadania ziemi przez szlachtę po reformie 1861 r. oraz napływ urzędników- nieposesjonatów do stanu szlacheckiego wpłynęły na zmiany portretu szlachty kazańskiej, nadając mu cechy bardziej demokratyczne, międzystanowej. W okresie po reformach na wizerunek kazańskiej szlachty przemożnie wpływali uszlachceni urzędnicy a miejscową specyfiką była dominacja w tej grupie profesorów Cesarskiego Uniwersytetu Kazańskiego i duchowieństwa, w randze rzeczywistego radcy stanu lub radcy stanu. Ludzie ci nie posiadali ani ziemi, ani nawet nieruchomości miejskich.

Dominowanie wśród szlachty dziedzicznej rodzin uszlachconych za służbę silnie odbiło się na jej świadomości i psychologii stanu. Bazując na wierności ojczyźnie i tronowi, rosyjskie *dvoryanstvo* uważało się za dziedziczną klasę służby państwowej, z prawami na dziedziczne przywileje. Urzędnicy, którzy wysłużyli szlachectwo szybko przyjmowali ideę wyższości stanowej. Jednak będąc nosicielami zupełnie innej kultury – *raznochintsy* – w znacznym stopniu *demokratyzowali* środowisko szlacheckie, ponieważ stanowili większość.

Podsumowując należy zauważyć, że potencjał informacyjny szlacheckich ksiąg genealogicznych pozwala uznać je za źródło reprezentatywne do badania historii szlachty dziedzicznej, szlachty urzędniczej i całej klasy biurokracji szlacheckiej. Stan zachowania tych ksiąg nie jest idealny jednak istnieje możliwość ich rekonstrukcji na

³⁰ Там же, с. 141-142.

³¹ Там же, с. 167-168.

³² Nie mylić z kapitanem sztabowym [przyp. aut.]

podstawie akt organów samorządu szlacheckiego i Heroldii³³. Analiza źródłoznawcza danych ksiąg innych guberni powinna pozwolić na znaczne uzupełnienie portretu społecznego klasy biurokracji Imperium Rosyjskiego.

REFERENCES – BIBLIOGRAFIA

Sources:

Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA). F.1314. Departament gerol'dii senata. Op. 51. D. 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109.

Natsional'nyy arkhiv Respubliki Tatarstan. F. 350. Kazanskoye gubernskoye dvoryanskoye deputatskoye sobraniye. Op. 2. D. 407, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665. F. 407. Kazanskiy gubernskiy predvoditel' dvoryanstva. Op. 1. D. 659.

Otdel rukopisey i redkikh knig Nauchnoy biblioteki im. N.I. Lobachevskogo Kazanskogo (Privolzhskogo) federal'nogo universiteta. Ed. khr. 402. ch. 2. t.1, 2, 3; ch. 3. t.1, 2, 3, 4.

Panayev V. I. *Vospominaniya, „Vestnik Yevropy”*, 1867. – Sentyabr, s. 193-270.

Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii (PSZ). SPB., 1916. –1.–T.22.–№ 16187.

Blofel'd G. *Sbornik zakonov o rossiyskom dvoryanstve*. SPB., 1901. – 443 s.

Studies:

Bykova L.A. *Rodoslovnnyye knigi Tverskoy gubernii 1785-1917 gg. Kak istochnik po istoriiirusskogo provintsial'nogo dvoryanstva*: avtoref. dis. ...kand. ist. nauk. 07.00.09. RGGU IAI, Moskva 1993. – 32 s.

Dvoryanstvo, [in:] *Entsiklopedicheskiy slovar' Brokgauza i Yefrona*, Sankt-Peterburg 1893. – T.X. – S.203-206.

Dvoynosova G. A. *Dvoryanskaya rodoslovnaya kniga Kazanskoy gubernii 1785-1917 gg.: regional'nyye aspekty izucheniya massovogo istochnika*: dis. ...kand. ist. nauk: 07.00.09. Kazan' 2000. – 243 s.

Dvoynosova G. A. *Dvoryanskaya rodoslovnaya kniga Kazanskoy gubernii 1785-1917 gg.: rekonstruktsiya i istochnikovedcheskiy analiz*. Kazan' 2004. – 172 s.

Kazanskoye dvoryanstvo 1785-1917 gg.. Genealogicheskiy slovar', sost. G.A. Dvoenosova, otv. red. L. V. Gorokhova, D. P. Sharafutdino, Kazan' 2001. 640 s.

Korelin A. P. *Dvoryanstvo v poreformennoy Rossii 1861 - 1904 gg.*, Moskva 1979. – 303 s.

Korf S. A. *Dvoryanstvo i yego soslovnnoye upravleniye za stoletiy 1762-1855 godov*, Sankt-Peterburg 1906.– 720 s.

Platonova T.V. *Dvoryanskiye rodoslovnnyye knigi Saratovskoy gubernii v kontse XVIII – pervoy polovine XIX vv. “Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya” Seriya: Istoriya. Mezhdunarodnyye otnosheniya*, 2008. – T.8. – №1. – S.97-103.

Romanovich-Slavatinskiy A. *Dvoryanstvo Rossii ot nachala XVIII v. do otmeny krepostnogo prava*, Sankt-Peterburg 1870. 564 s.

Savelov L. M. *Rodoslovnnyye zapisi. Opyt rodoslovnogo slovaryia russkogo dvoryanstva*, Moskva 1906, vyp. 1, 270 s.

³³ *Казанское дворянство 1785-1917 гг.. Genealogический словарь*, сост. Г. А. Двоеносова, отв. ред. Л. В. Горохова, Д. П. Шарафутдинов, Казань 2001; Двоеносова Г. А., *Дворянская родословная книга...*, цит.соч.

Savitskiy I. V. *Vedeniye Dvoryanskoy rodoslovnoy knigi v Olonetskoj gubernii, 1791-1841 gg.*, Petrozavodsk 2000, 142 s.

Yablochkov M. *Istoriya dvoryanskogo sosloviya v Rossii*, Sankt-Peterburg 1876, 680 s.

Yelpat'yevskiy A. V. *Zakonodatel'nyye istochniki po istorii dokumentirovaniya soslovnoy prinyadlezhnosti v tsarskoj Rossii (XVIII - nachalo XX vv.)* [in:] *Istochnikovedeniye otechestvennoy istorii: Sb. statey*. Moskva 1986. S. 34-72.